

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

Adres: Oude Boteringestraat 57, Pausgang 4

Status: BBP

Periode: veldwerk 10-3-2005 en 2-5-2005

Onderzocht door: T. Tel, R. de Vries, F. van der Waard (veldwerk); H. Wierts (archiefontoerzoek).

Auteur: F. van der Waard

Datum: augustus 2005 Groningen, aangepast 13 februari 2007.

Inleiding

Deze bouwhistorische verkenning is uitgevoerd in het kader van het project Bouwhistorische inventarisatie en verkenning van de binnenstad van Groningen. Dit is het eerste project in het kader van de cultuurhistorische inventarisatie van het hele grondgebied van de gemeente Groningen die tot doel heeft de cultuurhistorische kwaliteiten in beeld te brengen.

De bouwhistorische verkenning bevat een korte schets van de bouwgeschiedenis van het pand, een beschrijving van het interieur en het exterieur en een waardestelling. Het onderzoek richt zich in hoofdzaak op het gebouw zelf, waarbij in beperkte mate gebruik is gemaakt van schriftelijke bronnen en oud kaartmateriaal. De bouwgeschiedenis wordt daarom in hoofdlijnen weergegeven. Ook is het mogelijk dat achter voorzetwanden en verlaagde plafonds oudere constructies en interieur-afwerkingen verborgen zitten.

Voor het onderzoek van de bouwgeschiedenis is gebruik gemaakt van het bouwdoos van de dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken van de Gemeente Groningen. Daarnaast is gebruik gemaakt van "Kroniek van de bewoning" waarin de opeenvolgende eigenaren vanaf 1618 zijn opgesomd, opgesteld door het huidige bewonerscollectief.

Oude Boteringestraat 57, de voorvel.

SITUERING EN STRUCTUUR

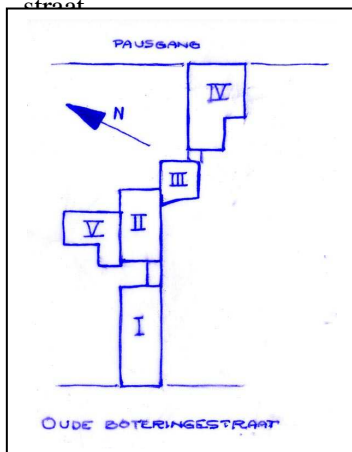
Oude Boteringstraat 57 staat op een groot diep perceel van 57 meter lengte aan de oostzijde van de Oude Boteringstraat aan de achterzijde begrensd door de Pausgang. Het perceel wordt naar achteren toe getrapd breder van ca. 7 meter vooraan tot ca. 30 meter achteraan. Aan de achterzijde strekt het zich naar het zuiden toe uit tot achter Oude Boteringstraat 55 en 53 en naar het noorden toe uit tot achter de panden Oude Boteringstraat 59 en 61. Op dit perceel staat een complex pand bestaande uit vijf bouwdelen.

De kern van het geheel bestaat uit een drielaags diep voorhuis (bouwdeel I) (ca. 17,3 x 6,8 m) en een tweelaags diep achterhuis (bouwdeel II) (ca. 13 x 7 m). Het niet onderkelderde voorhuis heeft drie bouwlagen met een opvallend hoge begane grond en een steil zadeldak met afgeknot voorschild. Het achterhuis (bouwdeel II) heeft twee bouwlagen met een steil schilddak. Dit achterhuis is wat betreft het voorste deel onderkelderd. Tussen het voor- en het achterhuis bevindt zich een binnenplaats met eenlaagse gang aan de rechter (zuidelijke) zijde.

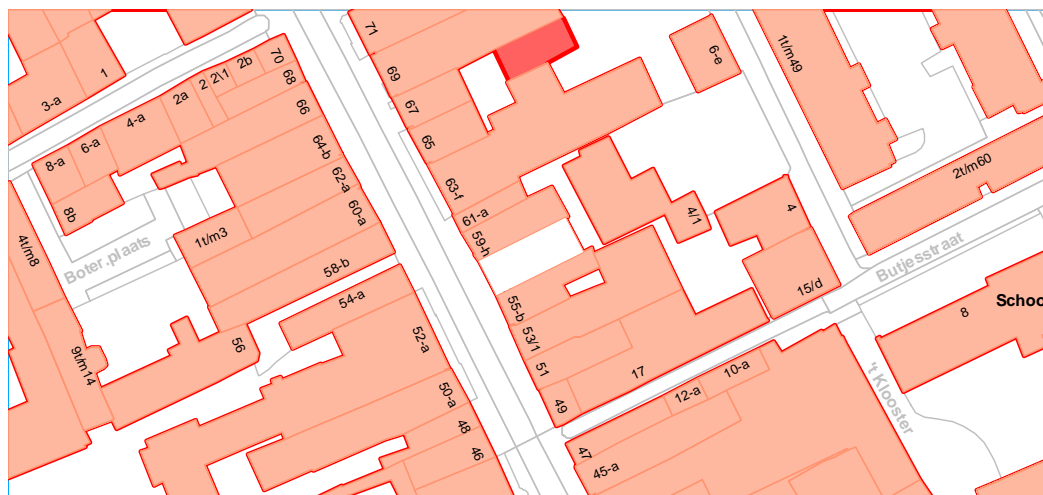
Daarachter bevinden zich nog diverse eenlaagse achterhuizen:

Een tweede eenlaags achterhuis (bouwdeel III) op een bijna vierkante plattegrond (ca. 6x6,5m) met zadeldak haaks op de straat. Dit bouwdeel staat in feite grotendeels achter Oude Boteringstraat 55 en derhalve zuidelijk van het eerste achterhuis. Daarachter staat een derde eenlaags diep achterhuis (bouwdeel IV) (ca. 9,6 x 9 m) met smallere uitbouw (ca. 5,2 x 5,6 m). Dit achterhuis en zijn uitbouw zijn beide overdekt met een zadeldak haaks op de straat. Dit laatste achterhuis staat met een kopse gevel aan de Pausgang en staat in feite achter Oude Boteringstraat 53 en dus nog verder naar het zuiden.

Een ander eenlaags breed ondiep achterhuis (bouwdeel V) (ca. 7,7 x 11 m) staat naast het voorste achterhuis achter Oude Boteringstraat 59 en 61, maar hoort al heel lang bij dit gehele complex. Dit kan oorspronkelijk een achterhuis van nr. 59 geweest zijn. Het heeft een zadeldak met de nok haaks op de

Situering van de bouwdelen

BOUWGESCHIEDENIS

Voor de bewonersgeschiedenis zie een bijlage "Kroniek van de bewoning" waarin de opeenvolgende eigenaren vanaf 1618 zijn opgesomd, opgesteld door het huidige bewonerscollectief. Hier kan opgemerkt worden dat er in de 17de en 18de eeuw diverse raadsheren en burgemeesters hebben gewoond zodat het eigenaren tot de elite van de stad behoorden.

Het voorhuis dateert, gezien de bestaande eiken kap, mogelijk uit de tweede helft van de 15de eeuw of de vroege 16de eeuw, zodat het huis een kern heeft die op zijn minst tot die tijd teruggaat. De afmeting van de kap geeft aan dat dit een diep huis van 15 meter lang is geweest. De precieze opbouw in bouwlagen is verder niet geheel duidelijk, maar het huis had vermoedelijk een hoge begane grond en een lage verdieping. Ook een eigenaardig punt is dat tegenwoordig de balklagen boven de begane grond en de eerste verdieping bij de voorste 9 meter van het huis iets hoger liggen dan in het achterste gedeelte. Het is niet duidelijk of deze situatie door latere verbouwingen ontstaan is of dat het achterste gedeelte van oudsher een separaat bouwdeel is geweest met eigen bouwlagen met andere hoogtes. De trap bevindt zich dan ook op de scheiding van deze beide gedeelten. Het is echter wel opvallend dat de kap in een keer over beide gedeelten doorgaat.

Omdat er ook in deze laat-15de- of 16de-eeuwse eiken kap hergebruikte elementen zijn gebruikt, kan het pand een nog oudere kern hebben. Een aantal dekbalken zijn namelijk, gezien de aanwezigheid van spijkergaten, hergebruikte vloerbalken en een aantal windschoren vermaakte sporen. Deze nog oudere kern kan mogelijk 14de- of vroeg-15de-eeuws zijn. Hoe deze kern eruit heeft gezien en wat er nog van over is, is in hoge mate onduidelijk. Het is echter denkbaar dat er in het benedenste gedeelte van het muurwerk van de zijmuren resten van deze kern bestaan. Overigens is de gangmuur bij de doorgang naar de trap ongewoon dik voor een gangmuur. Wellicht is dit ook een restant van een vroegere kern.

Oude Boteringstraat 57 op de kaart van Haubois uit omstreeks 1643 (het vijfde huis vanaf de straathoek rechts).

De kaart van Haubois van omstreeks 1643 toont een groot diep huis met verdieping en topgevel dat duidelijk hoger is dan de omgevende huizen. Op het achterterrein werden diverse vermoedelijk eenlaagse gebouwen aangegeven. Het huis had een diep achterhuis (min of meer overeenkomend met bouwdeel II) waar achter een dwars gebouw stond dat zich ook uitstrekte tot achter de zuidelijke buurman. Daarachter stond weer een gebouw met de nok haaks op de straat. In hoeverre deze laatste gebouwen met de huidige bebouwing (bouwdeel III?) geïdentificeerd kunnen worden is onduidelijk. Aan de Pausgang stond toen ongeveer ter plekke van bouwdeel IV een diep huis met topgevel dat smaller lijkt te zijn dan het tegenwoordige gebouw. Bouwdeel V achter de noordelijke burens werd niet aangegeven en bestond mogelijk nog niet.

Op het minuutplan van omstreeks 1830 is het grondplan van het complex nagenoeg identiek met de huidige situatie. Bouwdeel V, achter Oude Boteringstraat 59 en 61 en bouwdeel IV, een breed koetshuis aan de Pausgang, kunnen tussen 1643 en 1830 ontstaan zijn als men ervan uitgaat dat Haubois de situatie min of meer correct heeft aangegeven.

Het is echter zonder nadere bestudering van de kadastrale leggers niet geheel duidelijk of alle afzonderlijke onderdelen in 1830 al bij elkaar hoorden. Wel is duidelijk te zien dat bouwdeel V achter Oude Boteringstraat 59 en 61 en de grote achtertuin al bij het complex waren getrokken.

De kadastrakaart van omstreeks 1830 met daarop aangegeven de moderne huisnummering.

Het gehele voorhuis is vermoedelijk in de vroege 17de eeuw iets opgehoogd, waardoor men een lage tweede verdieping (zijmuren tweede verdieping 10 lagen 78-79 cm) kon toevoegen. De bestaande kap werd toen omhoog gevijzeld.

In 1669 is het pand ca. 2 meter naar achteren verlengd, waarbij er tevens een nieuwe achtergevel (10 lagen 72-73,5 cm) gebouwd moest worden. Een bouwnaad in de zuidelijke zijgevel en het laatste gebintvak, dat is voorzien van een minder oud eiken gebint van secundair hout en grenen sporen, wijzen hierop. Met de vernieuwing van de achtergevel is het oorspronkelijke huis ca. 2 meter naar achteren verlengd.

De voorgevel werd omstreeks het derde kwart van de 19de eeuw vernieuwd, waarbij de kap een voorschild kreeg. Ook inwendig werd het pand van nieuwe interieurelementen voorzien. Ondermeer het stucplafond en de haard van de voorkamer en enkele haarden op de verdieping werden aangelegd.

Het eerste achterhuis (Bouwdeel II) kan een 16de- of 17de-eeuwse kern hebben die is opgezet als eenlaags bouwdeel, waarvan het voorste gedeelte onderkelderd is. Dit bouwdeel had een zolder met een borstwering en een naaldhouten sporenkap.

Van deze bouwfase zijn het tongewelf van de kelder, muurwerk van de zijgevels, de onderste enkelvoudige balklaag, een spiltrap en hergebruikte kapsporen overgebleven.

In de tweede helft van de 18de eeuw heeft een bouwfase plaats gevonden waaruit ondermeer het metselwerk van de begane grond van de achtergevel dateert en enkele kozijnen met kwartholprofiel.

Het achterhuis is in de tweede helft van de 19de eeuw opgehoogd met een verdieping en een naaldhouten sporenkap. Hiervoor herbruikte men de bestaande sporen.

Het tweede eenlaags achterhuis (bouwdeel III) (ca. 6 x 6,5 m) met zadeldak dateert mogelijk uit de tweede helft van de 18de eeuw, gezien de oostelijke topgevel en enkele vensterkozijnen met kwartholprofiel.

Daarentegen kan het niet uitgesloten worden dat de kern ouder is en uit de tweede helft van de 17de eeuw dateert. De westelijke topgevel vertoont namelijk een tienlagenmaat van 68-71,5 cm.

Het derde eenlaags achterhuis (bouwdeel IV) (ca. 9,6 x 9 m) met smallere uitbouw (ca. 5,2 x 5,6 m) maakt de indruk grotendeels uit de tweede helft van de 18de of het eerste kwart van de 19de eeuw te dateren. Hiervoor pleit het muurwerk (meestal 10 lagen 63-65 cm), de balken met een kwartbolprofiel en de kozijnen met een zelfde profiel. De naalddhouten sporenkap kan daarbij passen.

De aanwezigheid van een kloostervenster met zandstenen dorpels in de westelijke gevel van het bredere deel en de luikvensters met zandstenen dorpels in de westgevel van de smallere uitbouw lijken met de bovenstaande datering in tegenspraak te zijn. Mogelijk gaat het om zandstenen elementen die aan een bijgebouw vrij laat hergebruikt zijn.

Het brede achterhuis (bouwdeel V) (ca. 9,35 x 6 m) naast het voorste achterhuis achter Oude Boteringstraat 59 en 61 heeft mogelijk een kern uit de tweede helft van de 17de eeuw, gezien de tienlagenmaat van 71 cm die in enkele muurdammen van de oostgevel is aangetroffen. Dit gebouw werd in de tweede helft van de 19de eeuw aangepast en kreeg ondermeer een aantal kozijnen met duivejagerprofilering en de oostgevel werd deels opnieuw opgemetseld.

In dezelfde tijd werd aan de voorzijde van dit gebouw een trappenhuis gemaakt om de verdieping van bouwdeel II te kunnen bereiken en de zolder van gebouw V. Tussen de kap van bouwdeel V en bouwdeel II werd toen een verbindingstukje met een kreupele dwarse kap gemaakt.

Omstreeks 1984-86 heeft een na een lange tijd van verwaarlozing een vrij ingrijpende restauratie van het gehele complex plaats gevonden.

BOUWDEEL I

gevels (bouwdeel 1)

De voorgevel is een lijstgevel van drie bouwlagen hoog en drie traveeën breed. De gevel is in schoon werk met rode steentjes in normaal kruisverband opgetrokken en dateert uit de tweede helft van de 19de eeuw. Alle vensters en de deur hebben dunne kozijnen met duivejagerprofilering en gebogen bovendorpels en hardstenen onderdorpels. Boven deze openingen zitten segmentbogen.

De gevel heeft een hardstenen plint. De hoge begane grond heeft aan de rechterkant een vierpaneelsdeur en links daarvan twee vensters. De vensters hebben zesruitsonderramen en een onverdeeld bovenlicht met gekleurd en ongekleurd glas in lood. Ook boven de deur bevindt zich een dergelijk bovenlicht.

Op de verdieping zijn drie zesruitsvensters te vinden. De twee buitenste zijn als schuifraam uitgevoerd, het middelste onderlicht is thans een stolpraam.

De lagere tweede verdieping heeft drie lage vierruitsvensters.

De gevel wordt afgesloten door een houten kroonlijst. Daarboven is het dakschild bedekt met zwarte oud-Hollandse golfpannen. Op de samenkomst van de nok en het voorschild bevindt zich een (vernieuwde) schoorsteen.

De zijvlakken van het dak worden bedekt met rode oud-Hollandse golfpannen.

De achtergevel is drie bouwlagen hoog met een driehoekige top die volgens jaarankers uit 1669 dateert. De onderste twee bouwlagen zijn gepleisterd en daarboven is de gevel in schoon werk met roodbruine bakstenen opgetrokken (tienlagenmaat van 72-73,6 cm; steenmaat 27-29 x 13-14 x 6-7 cm). (NB deze laatste steendikte is opmerkelijk fors gezien de lagenmaat) Dit metselwerk is in kruisverband gemetseld, waarbij er in de koppenlagen bij de hoeken klezoren zijn aangebracht.

De gevel heeft een zwart gepleisterde plint. De begane grond en de verdieping hebben drie traveeën. Op de begane grond is de linker (meest zuidelijke) travee overbouwd door de gang. Daarnaast bevinden zich twee T-vensters met oorspronkelijke kozijnen met kwartholprofiel en uitstekende zwarte houten onderdorpels en vernieuwd raamhout. Op de verdieping bevinden zich drie H-vormige schuifvensters met kleine roedenverdeling (onder 3 x 3; boven 2 x 3) en eveneens uitstekende zwarte onderdorpels. Het raamhout daarvan is vernieuwd, maar de kozijnen zijn oorspronkelijk en hebben een kwartholprofiel. Op de tweede verdieping en de zolderverdieping bevinden zich drie openingen waarboven rollagen zijn aangebracht. De middelste is een voormalige pakhuisdeur of luikvenster (nu als glasraam uitgevoerd), geflankeerd door kleine vensters met een 3 x 3 roedenverdeling. Deze drie openingen bevinden zich niet boven de drie openingen van de begane grond en de eerste verdieping, maar uit de as van de gevel iets meer naar rechts (het noorden).

Bij de vensters van de tweede verdieping en de zolderverdieping is het raamhout en het kozijn vernieuwd. De top is met vlechtingen uitgevoerd. Ter hoogte van de vliering is een bouwspoor van een smalle dichtgezette opening, overdekt met een keperboog die gevormd wordt door twee stenen tegen elkaar te zetten. Deze opening kan als ventilatiegat gediend hebben.

De randen van de gevel zijn met de restauratie in 1984/86 vernieuwd, waarbij tevens de natuurstenen aanzetstukken en de natuurstenen sluitsteen werden aangebracht.

De achtergevel van het voorhuis

Het bovenste gedeelte van de zuidelijke zijgevel kan deels gezien worden en heeft een tienlagenmaat van 78 cm; steenmaat 28-29,5 x 13-14 x 5,5-6 cm. Dit muurwerk kan uit de eerste helft van de 17de eeuw dateren. Er zit ook een verticale bouwnaad in het muurwerk bij het achterste gedeelte van de zijgevel dat gelijktijdig is gemetseld met de achtergevel.

In deze muur zit een hoog raam dat de overloop verlicht.

De noordelijke zijgevel is op het niveau van de tweede verdieping inclusief voorzetwand ca. 58 cm dik en zal vermoedelijk anderhalfsteens zijn. De tienlagenmaat van deze gevel is op dit niveau ca. 79 cm. Het muurwerk bestaat uit strekken en koppenlagen. In de noordmuur zit ook een venster dat het middenstuk verlicht. Dit heeft een 19de-eeuws kozijn en vernieuwde, naar binnen draaiende ramen.

Opmerkelijk is de verhouding van de steendiktes van de zijmuren in vergelijking met die van de achtergevel; die van de zijmuren zijn dunner maar hebben een grotere lagenmaat. Tijdens een volgend onderzoek dient dit nader onderzocht te worden.

plattegrond per bouwlaag (bouwdeel 1)

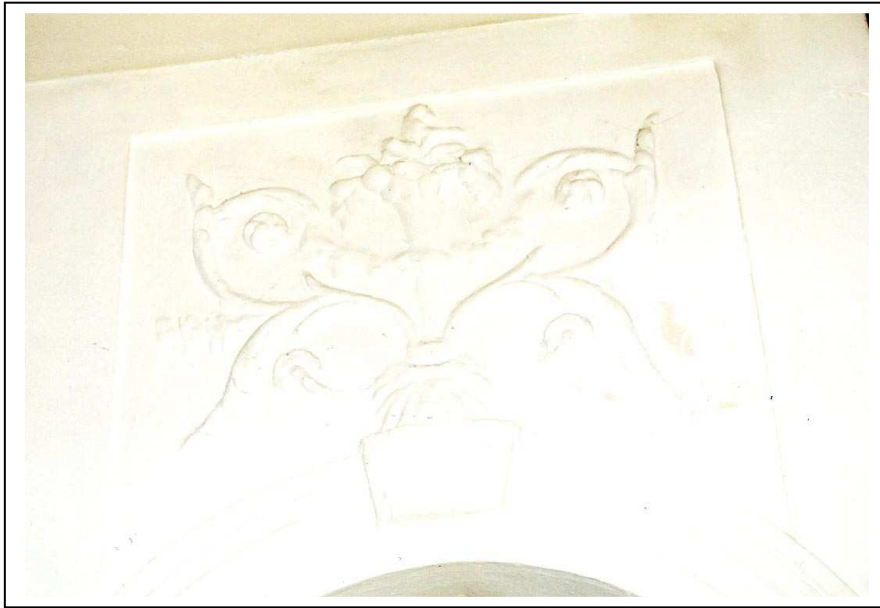
Alle bouwlagen worden vermoedelijk door enkelvoudige eiken balklagen overspannen.

De begane grond heeft aan de rechterzijde een lange gang die langs de binnenplaats en bouwdeel II doorgaat en belegd is met grote grijswitte marmeren (ca. 45 x 34 cm) en roodachtige (44 x 46,6 cm) Ölandsteen vloerplaten. Het plafond en de wanden zijn modern afgepleisterd. Naast de gang bevinden zich een voorkamer, een middenstuk met het trappenhuis en een achterkamer. Het is opvallend dat de voorkamer zeer hoog is en dat de achterkamer een veel lager plafond heeft. Halverwege het huis verlaagt de balklaag boven de begane grond een stuk. De voorkamer heeft twee in- en uitwenkende vensterbanken en een eenvoudige vensteromtimmering uit het derde kwart van de 19de eeuw. De kamer heeft aan de linkerzijde een zwart marmeren schouw met stucwerkboezem. De kamer heeft een stucplafond met floraal middenornament en omgaande lijsten met hoekornamenten. Deze kamer is toegankelijk via een eenpaneelsdeur met geprofileerde deuromlijsting.

In het middenstuk is een bordestrap naar de eerste verdieping die bereikbaar is via een opening die overspannen is door een getoogde boog. De boog is aan de gangzijde voorzien van een gepleisterde geprofileerde omlijsting. Het muurwerk van de linkermuur van de gang is blijkens de dikte van de boog bij de trap wel 50 cm dik. Wat hiervan de betekenis is kon bij deze waarneming niet duidelijk worden.

Achter de trap is een WC met tweepaneelsdeur en geprofileerde omlijsting. Naast de trap is een smal vertrekje dat een verbinding vormt van de voor- naar de achterkamer. In dit kamertje zijn drie wandkasten tegen de linkermuur aangebracht. Dit kamertje is vanuit de achterkamer bereikbaar via een tweepaneelsdeur.

De achterkamer heeft ook weer aan de linkerkant een 19de-eeuwse stooknis met halfronde plattegrond overdekt door een halve koepel. Hierin kan een ronde kacheloven gestaan hebben. De nis is omgeven door een geprofileerde stucwerklijst en wordt bekroond door een stucwerk versiering met floraal motief. De achterkamer is vanuit de gang bereikbaar via een tweepaneelsdeur met een geprofileerde deuromlijsting van een zelfde model als die van de WC.

Stucornament boven de kachelnis in de achterkamer.

De eerste verdieping heeft een grote voorkamer en een achterkamer die beide de volle breedte van het pand in beslag nemen. Daartussen bevindt zich een middenstuk met trappen en overloop. De voorkamer ligt enige treden hoger dan de achterkamer doordat de balklaag vooraan hoger ligt.

In de voorkamer zit aan de linkerkant een 19de-eeuwse schouw met zwart geaderd marmer en een schoorsteenkanaal van geeltjes. De kamer heeft een modern vlak stucplafond.

De voorkamer heeft een oude vloer van brede grenen delen van 24-26 cm breed. De deur naar de overloop is een tweepaneelsdeur met geprofileerde omlijsting aan beide zijden. In dezelfde scheidingswand zit nog een tweede deur met geprofileerde omlijsting die toegang geeft tot een bijkamertje.

De achterkamer heeft ook een nieuw plafond, moderne wandafwerking en een oude houten vloer van grenen delen van ongelijke breedte. Tegen de linkermuur van de achterkamer staat een 19de-eeuwse rood geaderd marmeren schouw. Aan de rechterwand bevindt zich een vermoedelijk 19de-eeuwse kastenwand van met twee dubbele tweepaneelsdeuren met knierscharnieren. Om de vensters in de achtergevel bevindt zich een eenvoudige betimmering die grotendeels modern is. De achterkamer heeft in de linkermuur een H-venster met onderlicht 3x 3 en een bovenlicht 2 x 3.

De trap naar van de begane grond naar de eerste verdieping is overdekt door een houten gemarmerde boog. Bij het trapgat is een traphekje met slanke gedraaide balusters. Deze zouden 19de-eeuws kunnen zijn net als de trap en het boogje.

De trap naar de tweede verdieping zit aan de rechterkant van het huis en is een rechte trap met kwartdraai boven.

De tweede verdieping wordt overspannen door een enkelvoudige eiken balklaag. Deze verdieping heeft als indeling een diepe voorkamer van zeven vakken die de volle breedte van het pand in bezit neemt, een middenstuk met trappen, overloop en badkamer en een recente achterkamer.

De balklaag is in de voorkamer in het zicht. De breedte van de balken varieert van 19-25cm, de hoogte kan niet goed vastgesteld worden omdat het plafond tussen de balken iets verlaagd is. De voorkamer heeft een vloer van brede grenen delen 25-32cm.

In de voorkamer zit aan de linkerkant in het tweede vak een houten schouwteje uit ca. 1900 met een rookkanaal van geeltjes. De ligging van deze haardpartij suggereert dat de indeling van deze bouwlaag nogal veranderd is. De voorkamer ligt drie treden hoger dan het middenstuk, waarbij de zolderbalklaag overal het zelfde niveau heeft, zodat de voorkamer iets lager is dan de overige vertrekken.

In het middenstuk zijn alle plafonds, wanden en deuren modern afgewerkt.

De trap naar de zolder is een 17de- of 18de-eeuwse spiltrap met dragende stootborden.

De achterkamer is modern afgewerkt.

Kapconstructie (bouwdeel I)

De zolder heeft een borstwering van ca. 75 cm hoog, die vermoedelijk steeds dik is.

De kap bestaat uit 7 dekbalkgebinten met kromme stijlen die een eiken sporenkap ondersteunen.

De eerste zes gebinten zijn van achteren naar voren 1 t/m 6 genummerd met geritste merken waarbij aan de noordkant de merken gebroken zijn en wel zodanig dat steeds een teken gebroken is. Het zevende gebint is later toegevoegd.

De eiken kromstijlen (20 x 14 cm) zijn in de dekbalken gepend (twee toognagels). De korbelen (18 x 7,5 cm) zijn onder en boven gepend (steeds twee toognagels). De windschoren (16 x 6,7 cm) zijn onder koud tegen de stijlen gespijkerd en boven in de plaat (11-13 x 14 cm) gepend (èèn toognagel).

Bij het voorste gebint (nr. 6) is de zuidelijke windschoor aan de westkant gezien de aanwezigheid van spijkergaten voor de panlatten een hergebruikte spoor. Ook bij gebint 5 is een windschoor mogelijk een hergebruikte spoor geweest,

Op de dekbalken van gebint nr. 6 en nr. 5 (1 en 2 van voren gerekend) is in de lengterichting van de kap een oude eiken balk met kepen gelegd die een gesleept rookkanaal moet ondersteunen. Deze balk is hier secundair neergelegd en zal ergens anders in het huis gezeten hebben.

Bij het vierde gebint (het derde van voren) bevinden zich 3 kepen in de dekbalk die erop duiden dat hier een ooit een scheidingswand geweest is.

Gebint 1 en 2 (5 en 6 van voren gezien) hebben hergebruikte dekbalken. Er zitten spijkergaten en niet doorgeboorde gaten in. Dit wijst erop dat het oorspronkelijk vloerbalken geweest zijn.

Het laatste (van voren gerekend zevende) gebint is weliswaar van eiken, maar is duidelijk van hergebruikt hout gemaakt. Een las in de plaat tussen het zesde en zevende gebint wijst erop dat het achterste gebint later is toegevoegd. De twee achterste sporenparen (de laatste is een strijkspoor) zijn van naaldhout met een halfronde doorsnede. Ook deze materiaalkeuze duidt op een latere datering van dit achterste gedeelte.

De eikenhouten kapconstructie van het voorhuis.

De sporenparen hebben steeds een haanhout. De sporen (doorsnede ca. 13,5 x 7cm) zijn in de nok halfhouts gekeept en met een houten toognagel vastgezet en hebben een spoorafstand van ca. 77-85cm. De haanhouten (ca. 11,5 x 6cm) zijn met zwaluwstaartvormige liplassen aan de sporen verbonden en met een houten toognagel en smeedijzeren spijkers vastgezet. De sporenparen zijn voorzien van gezaagde merken waarbij aan èèn zijde (de noordzijde) de merken gebroken zijn. De sporenparen hebben niet een opeenvolgende nummering.

Langs de binnenkant van de sporen zijn secundaire naaldhouten gordingen aangebracht die door gordingstutten ondersteund worden. Het voorschild bestaat uit naaldhouten rondhouten sporen.

GANG

Tussen bouwdeel I en II is een binnenplaats met aan de rechter (zuid) zijde een eenlaagse gang met een plat dak. De linker noordelijke zijmuur van deze gang is aan de zijde van de binnenplaats van een recente pleister met een zwarte plint voorzien. Een dubbele openslaande deur met bovenlicht geeft vanuit de gang toegang tot de binnenplaats. De deuren hebben een diamantvormig paneel beneden en daarboven roedenglas. Het bovenlicht heeft een dergelijk roedenglas, waarbij sommige ruitjes gebrandschilderd of geschilderd glas hebben. Deze deuropening kan uit het einde van de 19de eeuw dateren. De gevel wordt afgesloten door een eenvoudige kroonlijst.

De blinde rechter (zuidelijke) gevel kan van buiten deels gezien worden. Het onderste deel is gepleisterd; daarboven is de gevel halfsteens gemetseld met verschillende stroken metselwerk boven elkaar. Van onder naar boven: een gedeelte met een vijfagenmaat van 34 cm, dan een gedeelte met een vijfagenmaat van 31 cm, en tenslotte een gedeelte dat een eind-19de-eeuwse indruk maakt.

De binnenplaats is bevoerd met marmeren tegels.

BOUWDEEL II (voorste achterhuis)

Bouwdeel II is een tweelaags diep achterhuis (ca. 13 x 7 m) met schilddak. Dit achterhuis is wat betreft het voorste deel onderkelderd met een tongewelf, dat zich niet uitstrekt onder de gang aan de rechterzijde. De begane grond heeft een mogelijk 17de-eeuwse of 16de-eeuwse kern. De zijgevels van de begane grond zijn voor zover zichtbaar deels gepleisterd en deels van verschillende soorten metselwerk voorzien. De begane grond van de achtergevel bestaat uit muurwerk uit de tweede helft van de 18de eeuw. De verdieping heeft aan alle zijden met elkaar in verband staand 19de-eeuws muurwerk. Het gebouw heeft een naaldhouten sporenkap uit de 19de eeuw die van hergebruikte sporen is gemaakt.

gevels (bouwdeel II, voorste achterhuis)

De voorgevel (westgevel) van het eerste achterhuis is een tweelaagse recht gesloten gevel waarvan de begane grond gepleisterd is en de verdieping in schoon 19de-eeuws metselwerk is opgetrokken. Het rechter (zuidelijke) deel van de begane grond is ingebouwd door de eenlaagse gang. Daarnaast bevinden zich twee zesruitsschuiframes met dikke kozijnen met kwartbolprofiel en uitstekende zwarte onderdorpels. Rechts onder het rechter venster bevindt zich een kelderlicht met segmentboog in een koekoek. De koekoek is boven het maaiveld overdekt door een recent hokje met een eigen raam. Op de verdieping bevinden zich twee 19de-eeuwse zesruitsschuiframes met dikke geprofileerde kozijnen. Deze vensters zijn overdekt door rollagen. Van alle vensters van deze gevel is het raamhout vernieuwd. Het voorschild is bedekt met links dekkende rode oud-Hollandse pannen. Het voorschild wordt bekroond door een recent vernieuwde schoorsteen.

De achtergevel (oostgevel) is een tweelaagse kopse lijstgevel met drie traveeën onder en twee traveeën boven. De gevel is in schoon werk opgetrokken. De onderste helft is met rode stenen (10 lagen 65-65,5 cm; steenmaat 25,5-26,5 x 12-13 x 5-5,5 cm) in kruisverband met normale hoekbeëindiging opgetrokken en kan dateren tussen circa 1730 en de vroege 19de eeuw. De verdieping is in iets andere steensoort ook in normaal kruisverband opgetrokken. Dit metselwerk van de verdieping dateert uit de tweede helft van de 19de eeuw.

Op de begane grond is aan de linkerkant een strook ingebouwd door bouwdeel III, dan volgen van links naar rechts een deur en twee vensters. De deur en de vensters hebben oorspronkelijke dikke kozijnen met een kwartholprofiel. De deur heeft een vernieuwd geprofileerd kalf en een vernieuwd tweedelig bovenlicht. Ook de deur zelf met paneel onder en roedenraam boven is vernieuwd. De vensters zijn uitgevoerd

als H-vormige schuifvensters met zesruits onderlicht (3 x 2) en vierruits bovenlicht (2 x 2). Het linkervenster heeft vernieuwd raamhout en het rechter venster heeft 19de-eeuws raamhout. De rechterhoek van de begane grond is afgeschuind weggehakt. Het is opvallend dat de vensters en de deur niet door een rollaag of strek overdekt zijn.

De verdieping heeft twee T-vormige vensters waarbij het onderste deel als stolpraam is uitgevoerd. De vensters hebben oorspronkelijke dikke kozijnen met duivejagerprofilering en zijn overspannen door strekken die aan de onderzijde licht getoogd zijn. Het raamhout van deze vensters is vernieuwd. Er zijn twee series ankers zichtbaar die de balklaag boven de begane grond en boven de verdieping verankeren.

Boven de vrij eenvoudige lijst is een eindschild waarop grijszwarte oud-Hollandse pannen liggen. Op de samenkomst van de nok en het achterschild staat een vernieuwde schoorsteen.

De (rechter) zuidelijke zijgevel is een tweelaagse langsgewel die grotendeels in schoon metselwerk is opgetrokken en op een venster na blind is. De gevel vertoont een groot aantal verschillende soorten metselwerk.

De onderste strook van ca. 2 meter hoogte is, voor zover zichtbaar, van vrij grote stenen gemetseld. Het oostelijk deel van deze strook is van vrij grote stenen gemetseld in twee bouwfases (10 lagen 74,5 en 10 lagen 87,5 cm). Het westelijk deel van deze strook is van een recente pleister voorzien, waaronder mogelijk ook vergelijkbare grote stenen zitten.

Daarboven zit een strook met mogelijk 18de-eeuws (10 lagen 68 cm) muurwerk tot de ankers van de balklaag boven de begane grond.

De verdieping is duidelijk in 19de-eeuws metselwerk opgetrokken dat in verband staat met de verdieping van de voor- en zijgevel.

Hieronder wordt de gevel meer in detail beschreven, waarbij eerst de onderste strook behandeld wordt. De meest oostelijke strook van de begane grond is ingebouwd door gebouw IV. Ten westen daarvan bevindt zich op ca. 1,5 meter hoogte een oude houten latei die een dichtgezette opening overspant. Het vlak van deze opening ligt iets terug. In de dichtzetting zijn bruin geglazuurde plavuizen (21,5 x 21,5 cm) geplaatst. Het metselwerk links (ten westen) van deze opening heeft een tienlagenmaat van 74,5 (steenmaat 25-29cm) met veel hergebruikte stenen. Daarnaast bevindt zich een strook met grotere hergebruikte stenen (tienlagenmaat 89 cm; steenmaat 28,5-30,5 x 12,5-16 x 6,7-7 cm). Er zijn in dit gedeelte ook veel breukstenen gebruikt. Dit lijkt het oudste metselwerk te zijn dat zichtbaar is. Het boven omschreven metselwerk ten westen ervan is immers door dit metselwerk met grote stenen heen gehakt. De rest van de onderste strook is gepleisterd.

Daarboven zit een strook met verschillende soorten metselwerk die een 18de-eeuwse indruk maakt. Halverwege de 18de-eeuwse strook bevindt zich een bouwnaad met links ervan metselwerk in ruw staand verband (tienlagenmaat van 68 cm; steenmaat 26,5 x 12,5 x 5,5 cm). Rechts (ten oosten) van de naad bevinden zich een vierruitsvenster en twee dichtgezette vensters. Het vierruitsvenster heeft een dik kwarthol geprofileerd kozijn. Om dit venster is apart metselwerk van 10 lagen 67-69,5 cm aangebracht. De twee dichtgezette vensters hebben rollagen aan de onderkant. Het muurwerk tussen de twee dichtgezette vensters heeft een halfsteensverband (10 lagen 65,5 cm; steenmaat 26,5-28 x 5,5 cm). Mogelijk is dit een halfsteens klamp die voor ouder metselwerk is aangebracht.

Bij de linkerhoek is een strook metselwerk die in feite hoort bij voorgevel die hier de hoek is omgezet. Dit gedeelte heeft een tienlagenmaat van 60 cm (steenmaat 22,5-23,5 x 11,5 x 4,5 cm). Mogelijk is de gepleisterde begane grond van de voorgevel van dit achterhuis in het zelfde metselwerk opgetrokken. De gevel heeft twee rijen ankers die wijzen op de aanwezigheid van enkelvoudige balklagen boven de begane grond en de verdieping. De bovenste rij ankers heeft duidelijk een 19de-eeuws karakter. De onderste ankers zijn ouder. Deze suggereren dat het gebouw vroeger eenlaags was en voorzien van een zolder met een borstwering. Het deel van de schieters boven de ankerknoop is namelijk veel langer dan het deel eronder.

De linker (noordelijke) zijgevel is grotendeels ingebouwd door gebouw V met uitzondering van de achterste vier meter. Dit gedeelte van de gevel is beneden gepleisterd en boven in 19de-eeuws schoon metselwerk opgetrokken. Op de begane grond bevindt zich een H-vormig schuifvenster met een zwaar oorspronkelijk kozijn met kwartholprofilering en met vernieuwd raamhout (een zesruits onderlicht 3 x 2

en een vierruits bovenlicht 2 x 2). De verdieping is blind en heeft een uitgemetselde schoorsteen die in verband staat met de rest van het metselwerk.

Plattegrond per bouwlaag (bouwdeel II)

In het voorste gedeelte van het achterhuis ligt een kelder met een gedrukt tongewelf, waarbij het gewelf in de lengterichting van het gebouw ligt. Dit tongewelf strekt zich niet uit onder de gang die aan de zuidzijde langs de kelder loopt. De kelder is via een rechte gemetselde trap toegankelijk. Aan de zijde van de binnenplaats is een kelderlicht aanwezig.

De begane grond is overdekt door een vrij zware enkelvoudige balklaag (17^e eeuw (?)) die alleen in het middenstuk boven een insteekkamer zichtbaar is. De ligging blijkt ook uit de ankers die in de zuidelijke zijmuur zichtbaar zijn.

De gang loopt vanuit het voorhuis naast de binnenplaats door in het achterhuis. Daarnaast bevinden zich een keuken, een middenstuk met een trap, een ondiepe ruimte en een achterkamer die thans als bergruimte dient.

De keuken is toegankelijk via een tweepaneelsdeur met panelen waarvan sommige hoeken ingezwenkt zijn. De deur heeft een geprofileerde omlijsting. De keuken heeft tegen de linkermuur (de noordmuur) een kastenwand en in deze muur een tweepaneelsdeur met geprofileerde deuromlijsting naar de hal die voor bouwdeel V ligt. De deur heeft moderne scharnieren en is aan een kant brandwerend gemaakt. Het plafond in de keuken is verlaagd.

In het middenstuk bevindt zich een vrij lage dwarsgang die toegang geeft tot gebouw V. Deze dwarsgang is open naar de hoofdgang in de lengte van het complex. De opening naar de dwarsgang is door een 19de-eeuws boogje met stucwerkkapiteeltjes overspannen. De gang heeft een rood cementen vloer.

In de linker (westelijke) wand van de dwarsgang zijn drie tweepaneelsdeuren die toegang geven tot de trap naar de kelder, een douche en een WC. De deuren hebben beneden een vierkant paneel en boven een rechthoekig paneel dat aan de bovenzijde gebogen is.

Aan het einde van de dwarsgang is een tweepaneelsdeur die toegang geeft tot bouwdeel V en naar binnen draait. Van de panelen zijn de hoeken naar binnen gebogen. Direct achter deze deur zit een tweede deur van een gelijk model die naar buiten draait.

Gang in het achterhuis met 18e eeuwse deuren.

Vanuit de hoofdgang geeft een tweepaneelsdeur met geprofileerde omlijsting toegang tot een trap ongeveer boven de trap naar de kelder die vanuit de dwarsgang toegankelijk is. Het onderste stuk is een rechte houten trap die overgaat in een korte houten spiltrap met gepende stootborden die leidt naar een lage insteekverdieping die zich bevindt in het middenstuk boven de lage gang en ruimten links (ten westen van de gang). De insteekverdieping is overdekt door enige vrij zware balken die in zicht zijn.

Vermoedelijk is de gehele begane grond van een dergelijke balklaag voorzien.

De achterkamer dient thans als berghok en heeft een moderne afwerking met cementen vloer. Vanuit de gang geeft een 18de-eeuwse tweepaneelsdeur toegang tot de achterkamer. Aan het einde van de gang is een buitendeur (beschreven bij de gevel) en aan het einde van de rechtermuur van de gang een tweepaneelsdeur met rechthoekige panelen die toegang geeft tot bouwdeel III.

Opvallend is het grote aantal verschillende typen tweepaneels deuren.

Blijkens de muurankers is de verdieping is door een enkelvoudige balklaag overspannen. Deze balklaag is niet in het zicht. Op de verdieping zijn een ondiepe voorkamer en een diepe achterkamer die beide de volle breedte van het bouwdeel in beslag nemen. Daartussen bevindt zich een tussenstuk met gang c.q. overloop, kastenwand en trap naar de zolder.

Beide kamers zijn toegankelijk via een tweepaneelsdeur en hebben brede grenen vloerdelen. Overigens zijn de plafonds en wanden modern afgewerkt.

De voorkamer heeft een houten schouw tussen beide vensters in de voorgevel. De vensters hebben eenvoudige vensterbanken. Tegen de achterwand van de kamer is een kastenwand met een WC, een thans open nis en een inloopkast met dubbele deuren. De WC is vanuit de overloop toegankelijk en heeft dubbele tweepaneelsdeuren met knierscharnieren. Daarachter ligt een steektrap naar de zolder haaks op de hoofdrichting van het pand. Ook deze is vanuit de overloop toegankelijk via een dubbele tweepaneelsdeur met knierscharnieren.

De achterkamer heeft ook een houten schouw tussen beide vensters in de achtergevel. De vensters hebben een eenvoudige vensterbankbetimmering. Tussen het linkervenster en de hoek en tussen het rechtervenster en de hoek bevindt zich een wandkastje. Ook de achterkamer heeft een kast met dubbele deur die met de rug tegen de kastenzone van de voorkamer ligt.

kapconstructie (bouwdeel II)

De zolder heeft geen borstwering. De kapconstructie bestaat uit rondhouten deels gekantrechte sporenparen, waarbij de sporenparen steeds door een haanhout verbonden zijn. In de nok bevindt zich een nokruiter. Zoals blijkt uit kepen zijn de sporen hergebruikt. Onder de haanhouten zijn rechthoekige gordingen gespijkerd.

BOUWDEEL III

Bouwdeel III is een eenlaags achterhuis (bouwdeel III) op een bijna vierkant plattegrond (ca. 6x6,5m) met zadeldak haaks op de straat. Dit bouwdeel staat in feite grotendeels achter Oude Boteringstraat 55 en derhalve zuidelijk van het eerste achterhuis.

Het dateert mogelijk uit de tweede helft van de 18de eeuw, gezien de oostelijke topgevel en enkele vensterkozijnen met kwartholprofiel. Daarentegen kan het niet uitgesloten dat de kern ouder is en uit de tweede helft van de 17de eeuw dateert. De halfsteens westelijke topgevel vertoont namelijk een tienlagenmaat van 68-71,5 cm. De zolder heeft een borstwering met naaldhouten sporenkap.

gevels bouwdeel III

De westgevel is een topgevel in schoon metselwerk met roodbruine stenen (Op de begane grond 10 lagen 71,5cm en 68 cm). Deze gevel is halfsteens gemetseld en heeft een eigenaardige knik in de plattegrond. De randen met rollagen, natuurstenen schouderstuk en sluitsteen zijn bij de restauratie van 1984/86 vernieuwd.

De begane grond heeft een vernieuwde deur met kozijn dat overdekt is door een rollaag.

In het metselwerk naast de deur bevindt zich een eigenaardig blok zandsteen met een stukje vierkant koper met een rond gat erin. De betekenis hiervan is onduidelijk.

In het metselwerk bevinden zich ter hoogte van de balklaag twee varkens¹ die op een verzakking naar het noorden wijzen.

De oostgevel is een topgevel in schoon metselwerk. De gevel is in normaal kruisverband met rode steentjes gemetseld en kan uit de tweede helft van de 18de of mogelijk ook uit de vroege 19de eeuw dateren. De begane grond is deels ingebouwd. Daarnaast twee zesruitsschuifvensters overdekt door een rollaag. De kozijnen hebben een kwartholprofiel en zijn oorspronkelijk; het raamhout is vernieuwd. De zolder heeft een vroeger een pakhuisdeur gehad en daarnaast een venster. Beide hebben dikke kozijnen. De pakhuisdeur heeft thans een glasraam en ook het raamhout van het venster is nieuw. Onder de pakhuisdeur bevindt zich een rollaag. Beide openingen zijn niet door rollagen overdekt. De gevel heeft geen vlechtingen, maar rollagen en natuurstenen aanzetstenen en een sluitsteen die alle bij de restauratie vernieuwd zijn.

De noordgevel is een eenlaagse gepleisterde langsgevel. Hierin bevindt zich een dik kozijn met kwartholprofiel met een zesruitsschuifraam. Het kozijn en het raamhout zijn vernieuwd bij de restauratie. De ankers zijn redelijk oud.

De begane grond heeft een recente indeling met een moderne trap. De zolder heeft een borstwering met sporenkap. Deze bestaat uit rondhouten deels gekantrechte sporenparen met gespijkerde haanhouten.

BOUWDEEL IV

Bouwdeel IV is een eenlaags diep achterhuis (ca. 9,6 x 9 m) met smallere uitbouw (ca. 5,2 x 5,6 m). Dit achterhuis en zijn uitbouw zijn beide overdekt met een zadeldak haaks op de straat. Dit laatste achterhuis staat met een kopse gevel aan de Pausgang en staat in feite achter Oude Boteringstraat 53 en dus nog verder naar het zuiden.

Het maakt de indruk grotendeels uit de tweede helft van de 18de of het eerste kwart van de 19de eeuw te dateren. Hiervoor pleit het muurwerk (meestal 10 lagen 63-65cm), de balken met een kwartbolprofiel en de kozijnen met een zelfde profiel. De naaldhouten sporenkap kan daarbij passen.

De aanwezigheid van een kloostervenster met zandstenen dorpels in de westelijke gevel van het bredere deel en de luikvensters met zandstenen dorpels in de westgevel van de smallere uitbouw lijken met de bovenstaande datering in tegenspraak te zijn. Mogelijk gaat het om zandstenen elementen die aan een bijgebouw vrij laat hergebruikt zijn.

gevels (bouwdeel IV)

De noordgevel is een eenlaagse langsgevel met zes traveeën in schoon metselwerk. De gevel is met rode bakstenen (10 lagen 63,5; steenmaat 21,5-23 x 12-12,5 x 5,2-5,5 cm) in normaal kruisverband opgemetseld en kan dateren uit de tweede helft van de 18de of de vroege 19de eeuw.

Alle openingen hebben dikke kozijnen met kwartbolprofiel. Van alle vensters is het raamhout vernieuwd. Van rechts naar links, een achtruitser (vernieuwd kozijn), een dubbele deur, twee achtruiters, een tweede deur met geprofileerd kalf en een twaalfruitsbovenlicht (de deur is vernieuwd) en een kort breed venster met een duivejager.

De drie eerste openingen zijn door rollagen overdekt en zitten goed in verband en zijn oorspronkelijke openingen. De vensters in de tweede en derde travee hebben ook een rollaag beneden. De andere openingen zijn niet door rollagen overdekt en zijn mogelijk doorgehakt. Het venster in de vierde travee heeft overigens wel een rollaag beneden.

Het korte brede venster met de duivejager profilering in de zesde travee is in ieder geval duidelijk doorgehakt.

De ankers geven een enkelvoudige balklaag aan.

¹ Laag baksteen van verlopende dikte.

De kopse oostgevel is een topgevel in schoon metselwerk. Deze is van dezelfde soort steen (10 lagen 64,5-65 cm) als de noordelijke langsegevel en staat daarmee in verband en heeft aan de rechterkant een normale hoekbeëindiging.

De begane grond heeft een zeer brede opening met dubbele deuren. Deze opening is door een rollaag overdekt. Daarnaast bevindt zich een klein mogelijk secundair venster. De dubbele deur heeft een zeer zwaar oorspronkelijk kozijn. De deuren zijn vernieuwd.

De linkerkant heeft een eigenaardige beëindiging met een oorspronkelijk naad ca. 60 cm rechts van de linkerhoek. De naad wordt van boven afgesloten door een halve boog die naar de linkergevel gaat. Vermoedelijk is hier een steegje geweest en heeft men de hoek uit de gevel uitgespaard zodat karren hierlangs konden. Door de boog kon de zolder wel boven deze uitgespaarde hoek aangelegd worden. De zolderverdieping heeft een brede opening waarin een dubbele pakhuisdeur met vensters aan weerszijden heeft gezeten. Het kozijn is nog aanwezig maar men heeft de pakhuisdeur door een glazen dubbele deur vervangen en het raamhout van de vensters vernieuwd. De brede opening is door een rollaag overdekt.

De gevel heeft geen vlechtingen en de randen van de gevel zijn door een rollaag overdekt. De randen van de gevel zijn bij de restauratie omstreeks 1984-86 vernieuwd. De natuurstenen hoekstukken en de natuurstenen sluitsteen van de gevel zijn bij deze restauratie geplaatst. Ook het natuurstenen hoekblok van de boog stamt uit deze periode.

De kopse westgevel is deels ingebouwd door het smallere gedeelte van dit achterhuis. Het is een bakstenen topgevel in schoon werk opgetrokken met roodachtige stenen in kruisverband (10 lagen 58,5-59,5 cm; steenmaat 24,5/25/25/25,5 x 12/12/12,5/12,5 x 4,5/4,5/4,5/4,7 cm).

Op de begane grond bevindt zich een deur met een kort breed venster ernaast. Beide hebben dikke kozijnen met kwartbolprofiel. Boven beide openingen zitten rollagen. De deur heeft een geprofileerd kalf met een driedelig bovenlicht. Het venster heeft een tweedelig raam.

Boven de rollagen zit een varken en boven het rechter gedeelte van de begane grond een mogelijke horizontale bouwnaad. De top heeft dan ook een tienlagenmaat van 67,5 cm.

De zolderverdieping heeft een kloostervenster met een zandstenen tussendorpel en onderdorpel. De bovendorpel is vernieuwd. Het luik is vernieuwd en er is bij de restauratie nieuw glas in het boven en onderlicht geplaatst. Het metselwerk bij dit venster is echter niet van klezoren in de koppenlagen voorzien zodat er twijfels over de oorspronkelijkheid bestaan.

Het geheel ziet er nogal gerestaureerd uit, maar volgens een van de bewoners was hier ook voor de restauratie een dergelijk venster. Volgens aantekeningen op de tekeningen van 1984-86 zou een groot deel van de topgevel opnieuw opgemetseld moeten worden, hetgeen inderdaad gebeurd is.

De topgevel heeft net als de oostgevel geen vlechtingen, maar rollagen die de randen beëindigen. Ook hier zijn de randen bij de restauratie vernieuwd en van nieuwe natuurstenen schouderstukken en een sluitsteen voorzien.

De zuidgevel van het smalle gedeelte is een eenlaagse langsegevel met drie traveeën. De gevel is in schoon metselwerk met rode bakstenen in normaal kruisverband opgetrokken (10 lagen 63-64,5 cm; steenmaat 24,5-25 x 12-13 x 5,5 cm)

Er zijn drie vensters met zware kozijnen met kwartbolprofiel. De vensters zijn niet overdekt door rollagen en lijken door het metselwerk gehakt te zijn. De vensters zijn als schuiframen met kleine roedenverdeling uitgevoerd. Er zijn twaalfruitsonderlichten (4 x 3) en negenruitsbovenlichten (3 x 3). Het raamhout is bij de restauratie vernieuwd. Er zijn ankers te zien die een enkelvoudige balklaag aangeven.

De westgevel van het smallere gedeelte is een topgevel die grotendeels in schoon werk in kruisverband is opgetrokken. De begane grond is aan de noordzijde ingebouwd door een in de huidige vorm recent portaal met een plat dak. Ook is het zuidelijke gedeelte van de begane grond van een recente pleister voorzien.

De zolderverdieping heeft twee luikvensters met vernieuwde luiken en oorspronkelijke zandstenen onderdorpels en duimblokken. De bovendorpels zijn vernieuwd. De topgevel heeft randen van rollagen met vermoedelijk oorspronkelijke natuurstenen schouderstukken. De topgevel wordt afgesloten door een vernieuwde schoorsteen.

plattegrond per bouwlaag (bouwdeel IV)

De begane grond is overdekt door een enkelvoudige grenen balklaag die vijf vakken vormt. De grenen balken (33 x 17-19 cm) zijn voorzien van een kwartbolprofiel en liggen opvallend ver uit elkaar (ca. 1,8 meter h.o.h.). De balken liggen evenwijdig aan de straat.

De begane grond vormt een grote ruimte op vermoedelijk recentere afscheidingen in het meest westelijke vak na. In dit vak bevindt zich een moderne steektrap.

De kap zonder borstwering heeft rondhouten deels gekantrechte sporenparen die steeds twee vernieuwde haanhouten hebben. Onder de haanhouten zijn deels gekantrechte gordingen gespijkerd. Onder de samenkomst van de sporen is een nokgording aangebracht.

Het smallere westelijke gedeelte is overdekt door een enkelvoudige balklaag en heeft een zolder zonder borstwering en een rondhouten kap. De inrichting van dit gedeelte is modern. Tegen de kopse westelijke gevel bevindt zich een moderne stookplaats die vermoedelijk wel op een oude plek zit.

Het gebouw heeft aan de noordzijde grijze oud-Hollandse pannen en op de zuidelijke dakvlakken van het brede en het smalle gedeelte rode oud-Hollandse pannen.

BOUWDEEL V

Bouwdeel V is een eenlaags breed ondiep achterhuis (ca. 7,7 x 11 m) en staat naast het voorste achterhuis achter Oude Boteringstraat 59 en 61, maar hoort al heel lang bij het complex Oude Boteringstraat 57. Dit kan oorspronkelijk een achterhuis van nr. 59 geweest zijn. Het heeft een zadeldak met de nok haaks op de straat met aan de voorzijde (westzijde) een dakschild en aan de oostkant een topgevel. Voor dit bouwdeel staat een ondiepe eenlaagse voorbouw met plat dak waarin het trappenhuis is aangebracht. Tussen de zolder van bouwdeel V en de verdieping van bouwdeel II (het voorste achterhuis) is een dwars verbindingskapje gemaakt. Dit kapje heeft een kreupel dak. De oostkant van dit kapje begint veel hoger dan de westkant die een eenheid vormt met het voorste dakschild van bouwdeel V.

Bouwdeel V heeft mogelijk een kern uit de tweede helft van de 17de eeuw, gezien de tienlagenmaat van 71 cm die in enkele muurdammen van de oostgevel is aangetroffen. Dit gebouw werd in de tweede helft van de 19de eeuw aangepast en kreeg ondermeer een aantal kozijnen met duivejagerprofilering en de oostgevel werd deels opnieuw opgemetseld.

gevels (bouwdeel V)

De achtergevel (oostgevel) is een brede eenlaagse topgevel in schoon metselwerk in kruisverband. De achtergevel kan in aanleg uit de 17de eeuw dateren en heeft een tienlagenmaat van 71 cm, waarbij belangrijke delen in de 19de eeuw vernieuwd zijn. De balklaag van de begane grond is met zes ankers aan de oostgevel gekoppeld.

Van links naar rechts bevinden zich op de begane grond een venster een brede dubbele deur een venster en een tweede deur. Alle openingen zijn door rollagen overdekt. De tweede deur heeft een vernieuwd dik kozijn met kwartholprofiel terwijl alle andere openingen een oorspronkelijk dik kozijn met een duivejagerprofiel hebben. Al het raamhout is vernieuwd. De vensters zijn als zesruitsschuifvensters uitgevoerd. De dubbele deuren zijn vernieuwd en ook de deur aan de rechterkant is vernieuwd. Het metselwerk van de linker hoekpenant en de muurdam tussen het rechter venster en de deur aan de rechterzijde heeft een tienlagenmaat van ca. 70-71 cm (steenmaat 23,5-26,5 x 12,5-15 x 5,5 cm), terwijl de muurdammen aan weerszijden van de grote dubbele deur een tienlagenmaat van 58-59,5 cm hebben en een duidelijk 19de-eeuws karakter vertonen. Dit muurwerk hoort bij de kozijnen met duivejagerprofilering, terwijl het muurwerk van 10 lagen 70-71 cm mogelijk nog 17de-eeuws kan zijn. Het muurwerk met de grotere tienlagenmaat zit ook in de driehoekige top van de gevel. De zolder heeft een zeer groot 19de-eeuws tweedelig kozijn met duivejagerprofilering waarin mogelijk oorspronkelijk pakhuisdeuren hebben gezeten. Dit kozijn is door het muurwerk gehakt. In beide kozijn gedeelten zitten

thans zesruiters met vernieuwd raamhout. In de top van de gevel bevindt zich nog een klein houten venster.

De top is voorzien van vlechtingen. De randen van de gevel zijn bij de restauratie van 1984-86 vernieuwd en van natuurstenen aanzetstukken, een natuurstenen sluitsteen voorzien. Het is eigenaardig dat het laatste stuk aan de rechterzijde geen vlechtingen heeft. Op een tekening van de verbouwing heeft dit laatste stuk een flauwere dakneiging. Wellicht is dit gedeelte te beschouwen als een gang die in een latere fase overbouwd is. Dat zou ook de meest rechtse bouwnaad van het 17de-eeuwse muurwerk verklaren die dan de rechterkant van het gebouw aangeeft. Bij de verbouwing van 1984-86 is de daklijn van de gevel echter recht getrokken zodat men deze knik niet meer kan ervaren.

plattegrond per bouwlaag (bouwdeel V)

De balklaag boven de begane grond is niet in het zicht, maar op opmetingen uit omstreeks 1984 wordt een enkelvoudige balklaag aangegeven waarvan de balken haaks op de straat liggen. De ankers in de oostgevel zijn hiermee niet in tegenspraak.

De begane grond van bouwdeel V is een grote ruimte met moderne houten vloer en modern stucplafond. Aan de linker (noord) zijde is een smalle berging die mogelijk oorspronkelijk een gang is geweest. Aan de westzijde is een kachelnis. Toegang tot de kamer verschaft de dwarsgang in bouwdeel II waarbij er een dubbele deur is die beide twee panelen hebben.

In het halletje dat voor het eigenlijke bouwdeel V ligt bevindt zich de trap.

Dit halletje heeft een vloer van geel en groen en rood geglazuurde plavuizen (20,5 x 20,5 cm). De ruimte wordt verlicht door een vierlichtsvenster in de westgevel. Hierin zit nieuw draadglas.

De trap heeft een kwartdraai beneden en een kwartdraai boven die de andere kant opgaat. Op de verdieping is een overloop met een traphek met platte balusters dat een halve ovaal aan een zijde van het trapgat vormt. De houten leuning heeft uiteinden die in een rol gesneden zijn. Vooral het traphek lijkt een soort empirestijl te hebben, maar de trap geeft in feite toegang tot de verdieping van bouwdeel V, die mogelijk pas in de 19de eeuw bewoond werd, en tot de verdieping van het voorste achterhuis (bouwdeel II) die pas uit de tweede helft van de 19de eeuw dateert. De trap zal derhalve op deze plaats uit de tweede helft van de 19de eeuw dateren.

Op de overloop is een tweede korte trap van vier treden die het verschil tussen de vloer van de zolder van bouwdeel V en de vloer van de verdieping van bouwdeel III overbrugt.

Op de overloop bevindt zich tegen de muur van bouwdeel III een kastenwand met dubbele tweepaneelsdeuren met knierscharnieren. Deze kastenwand kan goed uit de 19de eeuw dateren. De overloop wordt verlicht door een zesruitsschuifvenster in de oostgevel.

Vanuit de overloop geeft een tweepaneelsdeur met geprofileerde deuromlijsting toegang tot de zolder boven bouwdeel V. De zolder vormt één grote ruimte waarin zich aan de noordzijde een haard met houten 19de-eeuws schouwje bevindt die thans vrij in de ruimte staat, maar vroeger wel tegen een knieschotje gestaan zal hebben. De zolder heeft een vloer van brede naaldhouten delen. Tegen de westwand is een vaste kast in de wand aangebracht.

kapconstructie (bouwdeel V)

De kapconstructie bestaat uit rondhouten deels gekantrechte sporenparen waarbij de sporenparen steeds door twee haanhouten verbonden zijn. Zoals blijkt uit kepen zijn deze haanhouten bij de restauratie een stukje hoger gezet. Onder de oorspronkelijke plek van de haanhouten zijn rondhouten gordingen gespijkerd.

Vermoedelijk is boven het meest noordelijke deel van het pand, waar zich vermoedelijk een gang (thans berging) heeft bevonden een soort zijbeukje met eigen oplangen. Dit kon echter niet waargenomen worden.

De verbinding van de kap van bouwdeel V naar de verdieping van bouwdeel II heeft een eigen kapconstructie die haaks op de kap van bouwdeel V en bouwdeel II staat. Dit is uitgevoerd met kreupel dak waarbij de oostkant hoger begint dan de westkant. De kapconstructie zelf is niet waargenomen en is lastig toegankelijk. Gezien het 19de-eeuwse karakter van het stukje halfsteens muurwerk van de westgevel van dit gedeelte zal dit gedeelte 19de-eeuws zijn.

De achterkant van het complex aan de Pausgang; links bouwdeel IV, achter de boom bouwdeel III en rechts

WAARDESTELLING

Oude Boteringstraat 57/Pausgang 4 heeft stedenbouwkundig hoge monumentwaarde als complex met een laatmiddeleeuwse kern dat onderdeel is van een bouwblok met in aanleg laat-middeleeuwse perceleering en bebouwing dat redelijk intact is gebleven. In dit verband zijn ondermeer ook de druppelen aan weerszijden van belang.

De bouwmassa heeft hoge monumentwaarde daar het complex met voorhuis met steile kap, binnenplaats met gang ernaast en achterhuis met steile kap nog de vorm en opzet van een groot middeleeuws Gronings huis aan een hoofdstraat weerspiegelt. De diverse andere bouwdelen met steile kappen op het achterterrein geven een idee van de verdere ontwikkeling van een dergelijk complex.

De voorgevel heeft positieve monumentwaarde als vrij goed bewaard gebleven eind-19de-eeuwse lijstgevel. Bovendien heeft de gevel waarde als onderdeel van een historische straatwand. Ook de achtergevel van het voorhuis heeft hoge monumentwaarde als topgevel uit 1669 die vrij goed bewaard is gebleven. De zuidelijke zijgevel van bouwdeel II vertoont veel bouwsporen en is bouwhistorisch van groot belang. De diverse aan de tuinkant bewaarde gevels (zijgevel bouwdeel II, achtergevel bouwdeel II, zijgevel bouwdeel III, zijgevel van bouwdeel IV, topgevel bouwdeel V) hebben positieve monumentwaarde. Wat betreft het casco van het voorhuis hebben de zijmuren, balklagen (deels laat-middeleeuws) en de kapconstructie hoge monumentwaarde. Met name de kapconstructie heeft belangrijke bouwhistorische waarde als eind-15de- of vroeg-16de-eeuwse kap waarin oudere onderdelen hergebruikt zijn. Wat betreft het casco van het achterhuis heeft de kelder met het tongewelf, de zijmuren en de balklaag van de begane grond (17de-eeuw?) hoge monumentwaarde; de 19de-eeuwse ophoging met de sporenkap van het achterhuis heeft positieve monumentwaarde. De sporenkap heeft bovendien bouwhistorische waarde door het hergebruik van oudere sporen. Het casco van bouwdeel III heeft positieve monumentwaarde als eind-18de-eeuws casco met mogelijk een oudere kern uit de tweede helft van de 17de eeuw. Het casco van bouwdeel IV heeft als casco uit de late 18de of vroege 19de eeuw positieve monumentwaarde. Het casco van bouwdeel V heeft als 19de-eeuws casco met restanten van een kern uit de tweede helft van de 17de eeuw positieve monumentwaarde.

In het complex is veel waardevol historisch interieur bewaard gebleven dat deels hoge monumentwaarde heeft. Enkele waardevolle elementen zijn: vloerplaten van marmer en Ölandsteen in de gang; plavuizen in de voorbouw van bouwdeel V; een 17de-eeuwse spiltrap op de tweede verdieping van bouwdeel I naar de zolder; een 17de-eeuwse spiltrap in bouwdeel II naar de tussenverdieping; een 19de-eeuwse bordestrap in bouwdeel I; een 19de-eeuwse trap in bouwdeel V; een groot aantal mogelijk 19de-eeuwse

tweepaneelsdeuren van diverse vormgeving in bouwdeel I en II; diverse 19de-eeuwse schouwen in bouwdeel I en II; een 19de-eeuws stucplafond in bouwdeel I, een 19de-eeuwse kastenwand op verdieping bouwdeel I en een tweede in het verbindingstukje tussen bouwdeel V en I. De bouwdelen III en IV hebben overigens relatief weinig historisch interieur bewaard.

Het huis is verder van groot belang voor de geschiedenis van de stad Groningen omdat dit eeuwenlang de woning is geweest voor vooraanstaande Groningers.

AANBEVELINGEN

Bij verbouwingen verdient het aanbeveling bouwhistorisch onderzoek te verrichten. Een van de aandachtspunten is het metselwerk van het voorhuis. Tijdens dit onderzoek zijn diverse steenmaten gemeten waarbij nog niet geheel duidelijk is hoe deze resultaten zich verhouden tot de bouwfases van dit bouwdeel.

Het uitvoeren van dendrochronologisch onderzoek wordt aanbevolen zodat meer duidelijkheid kan worden verkregen over de oude bouwfases. De onderdelen van eikenhout in met name het voorhuis (en dan vooral de kapconstructie) zijn geschikt voor dit onderzoek.

Adres : **Oude Boteringstraat 57, 57a / Pausgang 4, 6**
Bouwdossiernummer : B 7696
D.I.V. bezoek : 12 oktober 2004

1928

De N.V. Electriciteits Maatschappij "Gema" krijgt een vergunning om het bestaande privaat op de begane grond van het gebouw Oude Boteringstraat 57 te voorzien van een inrichting tot waterspoeling en de faecaliën af te voeren naar het gemeenteriool en om tegen de voorgevel van het gebouw twee reclamelichtbakken aan te brengen. Het werk wordt nog hetzelfde jaar voltooid. Kazemier en Tonkens zijn de architecten van het bouwplan

1929

Het tonnenstelsel wordt opgeheven. Het bestaande privaat van nummer 57a wordt voorzien van een inrichting tot waterspoeling en het afvoeren van de faecaliën naar het riool van de gemeente.

1935

Het bestuur van het R.K. Liefdegesticht krijgt een vergunning voor het oprichten van een houten priëltje op de open grond behorende bij Oude Boteringstraat 57. Het werk komt nog hetzelfde jaar gereed.

1981

Het pand is gekraakt. Bouwonderneming Noord Nederland (eigenaar) dient een bouwaanvraag in voor het veranderen en vergroten van het bedrijfsgebouw bevattende kantoorruimte. De bouwkosten bedragen f 768.000,-. Groenwold B.V. is de architect van het bouwplan. De bouwaanvraag wordt in 1983 ingetrokken.

1982

Er wordt een schetsplan gemaakt voor rehabilitatie van het pand door de Koöperatieve Architecten Werkplaats.

1983

Er wordt een rehabilitatieplan gemaakt voor het complex ("een plan voor zelfbeheer en experimentele verbouw") door de bewonersvereniging Oude Boteringstraat 57. Het plan is in het bouwdossier aanwezig.

1984/85

Woningbouwvereniging Gruno is eigenaar van het complex. Zij krijgt een vergunning om in het complex 21 wooneenheden met gemeenschappelijke voorzieningen te maken. De Koöperatieve Architectenwerkplaats tekent voor het bouwplan. Het bestek van het bouwplan is aanwezig in het ~~bestek~~ **bestek** wordt in 1986 voltooid.

H. Wierts

Bewoningsgeschiedenis: Kroniek van de bewoningBron: <http://www.anaburen.nl/gema/kroniek.nl>

1619		Het huis wordt voor het eerst genoemd, als huis "To Nansum".
1618-1658		Bewoning door diverse lieden, waaronder:
	1633-1638	Rixte en Tjalle Nansum, waarschijnlijk inwonend bij Remt de Sigers.
	tot 1658	Johan de Sigers ter Borg en E. van Ocolom.
1658-1670		Berend Gruis (Groothuis), raadsheer. Waarschijnlijk door hem een grote opknabbeurt. Zie ook de muurankers op de binnengevel met dit jaartal.
1670-1679		Peter Wedda, ontvanger.
1679-1723		Remt van Iddekinge, burgemeester/raadsheer; trouwt in 1681 met Maria Verrutius. Erven ouders.
1730-1777	1730-1738	Tobias Jan van Iddekinge, burgemeester. Burgemeesterswoning. Daarna Remt Tobias van Iddekinge en Paulus Laman, getrouwd met Harmanna van Iddekinge.
1777-1814		Samuel Wolter Tjassens, getrouwd met Harmanna Laman.
1814-1828		Gerbrand Bakker, hoogleraar in de ontleed- en oogheelkunde. In de koopakte wordt gesproken van een "Heerenbehuizing waarachter een grote tuin en ruime stalling".
1829-1832		Willem Vrolijk, hoogleraar aan de Hooge School te Groningen. Deze betaalde f14.900 voor het perceel.
1832-1895		In bezit van de familie Baart de la Faille (hoogleraar in de geneeskunde).
1895-1977		Rooms-Katholiek Armbestuur. Deze heeft het tot 1970 verhuurd aan diverse particulieren voor bewoning en aan bedrijven. Rond 1920 zat de Insulinde (koffie, thee, cacao) erin.
	± 1930-1970	De laatste gebruiker was de N.V. GEMA (Groningsche Electriciteits Maatschappij).
1977		De Bouwonderneming Noord Nederland (te weten Atlas Invest BV) koopt het voor 3 ton.
14-7-1979		Oude Boteringstraat 57 wordt, na negen jaar leegstand, gekraakt door de woongroep. Het pand wordt bewoonbaar gemaakt.